

31/12

AMERIKANSKA PROFESSORER

Stanford University är ett av den amerikanska västkustens mest ansedda lärosäten. Universitetsbyggnaderna, omgivna av palmalléer, är präglade av den spanska "missions"-stil som är ett arv från jesuiternas tidiga verksamhet i Kalifornien. I mitten av bilden ser man boktornet i Hoover Library, ett bibliotek som innehåller utomordentliga samlingar främst från första världskriget.

SEDAN NÅGRA ÅR före det första världskriget tillvaratas de amerikanska universitetsmännens intressen av en särskild fackorganisation, American Association of University Professors. För närvarande är antalet medlemmar omkring 25.000 (från bortåt 700 högskolor), drygt en fjärdedel av professorskåren; det är att märka att särskilt de högre lärarna och lärarna vid de mera ansedda universiteten i regel tillhör föreningen och att dennas verksamhet är generell och sålunda gäller även icke anslutna lärare. I den tidskrift som föreningen utger finns ett rikt material för bedömandet av de amerikanska professorernas ställning.

Strax efter bildandet tog föreningen upp frågan om akademisk frihet, och den har sedan gång efter annan utformat principdeklarationer i detta ämne. Den nu gällande deklarationen av år 1940 fastslår först att läraren har rätt "till full frihet i forskning och till publicering av forskningens resultat", dock att vetenskapligt arbete för särskild betalning förutsätter överenskommelse med universitetsledningen. Det är av intresse att här konstatera att ett par mycket högtstående amerikanska universitet i princip förbjöd sina lärare att ta betalt för böcker och artiklar; man har ansett att populär-vetenskapligt och härmed jämförligt författarskap alltför mycket inkräktar på undervisningen och forskningen. Vidare förklarar organisationen att läraren bör vara helt fri i sin undervisning, dock utan rätt att diskutera omstridda frågor som inte har något som helst sammanhang med det ämne i vilket han under-

visar. Då en begränsning av denna frihet påkallas av läroanstaltens speciella art — främst dess religiösa inriktning — måste detta uttryckligen klargöras vid lärarens anställning. Utanför högskolan skall läraren ha samma rättigheter som andra medborgare, även om han på grund av sin ställning bör känna sig förpliktad till vederfästighet, återhållsamhet i uttryckssättet och respekt för andras åsikter. Lärarnas anställning bör — efter en provperiod på högst sju år — gälla för livstid; det förutsättes likväl att avskedande kan äga rum på grund av inkompetens och grov immoralitet (moral turpitude).

De här uttalade principerna kan sägas vara godtagna av det stora flertalet universitet. De innehåller emellertid åtskilligt som för oss ter sig främmande och som förklaras av det amerikanska universitetsväsendets avvikande struktur. Att den akademiska friheten kan inskränkas på grund av läroanstaltens syfte är en självfallen sak med hänsyn till att ett stort antal högskolor underhålls av religiösa sammanslutningar och är avsedda att tjäna deras syften. Man kan icke begära att exempelvis metodister och katoliker skall tillåta angrepp på den egna religionen vid de universitet de upprättat, även om, väl att märka, dessa universitet ofta icke är teologiska seminarier, utan allmänna undervisningsanstalter. Då högskolorna till stor del är privata, framstår det också som naturligt att åtminstone mera kvalificerad inkompetens ger rätt till avskedande. Denna grund-sats är sannolikt av betydelse; den

amerikanske universitetsläraren känner det nödvändigt att uppehålla en viss standard av effektivitet — vilket icke behöver betyda vetenskaplig kapacitet — och den rena pensionsideologi som någon gång överväldigat svenska professorer har knappast några utsikter att vinna anhängare. Från amerikansk synpunkt framstår också rätten att avskeda vid "grov immoralitet" såsom någonting självklart. En lärare i ett universitetssamhälle — med skyldighet inte bara att forska och undervisa, utan att tjänstgöra som ungdomens ledare och övervakare — kan inte upprätthålla en klar skillnad mellan yrkesliv och privatliv.

Hur tillämpas då dessa allmänna principer? Här skall blott understrykas att olikheterna mellan skilda universitet och även skilda grupper av lärare är stora. En framstående forskare kan tillåta sig slarv och oegentligheter som föranleder aktion mot en enkel lärare utan vetenskapliga meriter. Vid ett litet universitet i Kansas eller Tennessee kan det vara komprometterande att ta några cocktails, att svära eller att flirta, medan det vid de större och finare universiteten knappast låter sig göra att förete "grov immoralitet" utan att komma i kollision med strafflagen.

Frågan om akademisk frihet i mera egentlig mening uppstår emellertid, såsom den amerikanska professorsorganisationen betonar, då universitetsmyndigheterna avskedar eller eljest ingriper mot en lärare på grund av dennes åsikter. Tidigare var sådana fall i regel betingade av uttalanden som ansågs betänkliga ur religiös synpunkt; under de senaste årtiondena har det politiska och sociala kätteriet stått i förgrunden. Särskilt under det första världskriget var detta problem brännande; åtskilliga professorer, av vilka några vid högt ansedda universitet, blev då avskedade på grund av "disloyalty", dvs. på grund av att de uttalat åsikter som påstods tyda på bristande patriotism, men som i regel innebar blott en kritisk inställning till USA:s yttre och inre politik. Under det senaste världskriget förekom knappast några sådana fall, vilket kan antas bero dels på att anslutningen till krigspolitiken denna gång var mera allmän, dels på att den akademiska friheten vunnit större respekt. I det hela har läget, det framhålls energiskt i professorsorganisationens tidskrift, stadigt förbättrats.

Detta beror utan tvivel till stor del på denna organisations egna insatser. En särskild kommitté inom föreningen har till uppgift att följa frågor om akademisk frihet och härmed sammanhängande tjänsteförhållanden. Den upptar klagomål över avskedanden och andra åtgärder mot universitetslärare och ingriper, då så är påkallat, genom förhandlingar med universitetsmyndigheterna och offentlig kritik av deras handlings-sätt. I sista hand beslutar föreningen att en viss högskola skall bli föremål för "censure", vilket medför att föreningens medlemmar — och i praktiken alla professorer med självaktning — vägrar att där ta anställning. Under tioårsperioden 1936 — 1945 hade kommittén att behandla 677 fall — varav dock endast en del

gallde akademisk frihet i egentlig mening — och bojkott beslöts i 14 fall; beträffande tio högskolor kvarstår fortfarande bojkottbeslutet.

De "mål" det här gäller är ofta ytterst invecklade. I regel påstår en eller flera lärare att de förföljs på grund av sina åsikter, medan den anklagande universitetsmyndigheten gör gällande att oduglighet eller grov immoralitet förelegat. Typisk, om också av exceptionell omfattning och betydelse, är konflikten rörande Texas statsuniversitet i Austin (1944—1946). Den av guvernören utsedda universitetsstyrelsen avskedade en rad lärare och slutligen även universitetets rektor, som motsatt sig tidigare avskedanden. Man hävdade att slarv och inkompetens var det verkliga skälet. Under debatten framkom emellertid med all tydlighet att åsiktsdivergenser på skilda områden låg bakom det skedda. Rektor beskyldes för radikalism, särskilt i rasfrågor, en styrelsemedlem förfasade sig över att John Dos Passos bok USA använts i litteraturundervisningen, på reaktionärt håll talades om att tendensen till kommunism och ateism måste utrotas vid statsuniversitetet. Bland de många detaljer som komplicerade saken var att rektorns professur indrogs samtidigt som han avskedades från rektorsämbetet; denna metod begagnas stundom i stället för avskedande, ty man kan då falla tillbaka på finansiella skäl. På sommaren 1946 beslöt professorsföreningen bojkott mot Texasuniversitetet; tidningar och tidskrifter över hela unionen instämde i kritiken, men Texasmyndigheterna stod fast vid sina beslut.

En genomgång av de viktigare striderna kring den akademiska friheten under senare år klargör att i allmänhet brotten mot principen ägt rum vid mindre högskolor och vid högskolor i stater som notoriskt är kulturellt efterblivna. Alla universitetslärare jag träffat är ense om att i stort sett den akademiska friheten är mera säkrad vid de privata läroanstalterna än vid statsuniversitetet. Det är framför allt den oupplysta massopinionen i vissa stater som framstår som en fara. I de stater som är partipolitiskt, religiöst och, vad den härskande rasen angår, etniskt homogena — främst flertalet

sydstater — har toleransen här, liksom på andra områden, svårt att helt slå igenom. Och då en av guvernören tillsatt universitetsstyrelse, stödd eller kanske driven av en nästan enhetlig väljaropinion, handlar i strid med frihetens grundsats finnes intet legalt medel att beivra det skedda. De unionella organen står på denna punkt, enligt lagar och praxis, maktlösa.

Något vid sidan av frihetsproblemet ligger frågan om professorernas aktiva deltagande i politiken. Många exempel kan nämnas på sådant deltagande — på inval i statslegislaturer, stadsrepresentationer osv. — men i jämförelse med svenska förhållanden är de amerikanska universitetsmännens direkta politiska insatser obetydliga. Väsentligen beror detta sannolikt helt enkelt på att man traditionellt utgår från att en professor skall sköta sin professur eller också lämna den. Det sammanhänger också med att en professur, vare sig i privat eller statlig tjänst, betraktas som ett slags ämbete, och ämbetsmännen är i USA, liksom i många andra demokratier, uteslagna från parlamentet. I den politiska debatten, framför allt den mera principiella och långsiktiga, spelar professorerna däremot en betydande roll.

Herbert Tingsten

(En tidigare artikel, om "Akademisk frihet i USA", var införd i Dagens Nyheter den 28 december.)